

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

ІСМАІЛОВА ЛІЛЯ БЕКТАШІВНА

УДК 343.137

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ СТОРІН В КРИМІНАЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України

Науковий керівник: Заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, **Гончаренко Владлен Гнатович**, Академія адвокатури України професор кафедри кримінального процесу та криміналістики.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор **Шумило Микола Єгорович**, Університет економіки і права „Крок” (м. Київ); завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики

кандидат юридичних наук, доцент **Лобойко Леонід Миколайович**, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, професор кафедри кримінального процесу.

Провідна установа: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, відділ проблем кримінального права, кримінології та судоустрою (м. Київ)

Захист дисертації відбудеться “3” квітня 2007 р. о 15-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.122.01 у Академії адвокатури України (01032, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Академії адвокатури України (01032, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 27).

Автореферат розісланий “2” березня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат юридичних наук, доцент

О.П. Кучинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Успішне вирішення завдань, що стоять сьогодні перед країною в політичній, соціальній і економічній сферах, багато в чому залежить від здійснення правосуддя на засадах верховенства права, що забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави. Це обумовлює необхідність побудови правової держави, що можливо тільки за умови комплексного та системного реформування всіх сфер суспільного життя, складовою частиною якого виступає судово-правова реформа. З прийняттям у 2001 р. змін до чинного кримінально-процесуального законодавства і підготовкою нового Кримінально-процесуального кодексу детального глибокого дослідження потребують основні ідеї, положення, керівні принципи права, визначальне місце серед яких посідає принцип рівності сторін. Роль і значення принципів кримінального процесуального права і принципу рівності сторін в сучасних умовах правотворення постійно зростають, оскільки вони трансформуються в норми права конкретного змісту.

Ці норми знайшли своє відображення і у чинному національному законодавстві. Так, у статті 3 Конституції України закріплено пріоритет загальнолюдських цінностей, підкреслюється, що в центрі уваги повинна бути людина як найвища соціальна цінність. Громадянин, його права та свободи є головним об'єктом національної безпеки, а одним із основних принципів забезпечення національної безпеки є пріоритет прав людини. Побудова правової держави має на меті створення такої правової системи, за якої особа не буде зазнавати обмежень, не передбачених законом, і завжди матиме можливість правовим шляхом захистити свої інтереси. Діяльність держави повинна бути спрямована на реальне забезпечення захисту прав і свобод своїх громадян на підставі їх рівності. Визнання й дотримання прав і свобод людини, їх належне забезпечення та надійний захист є виявом правової держави.

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена тим, що захист конституційних прав і свобод людини та громадянина у кримінальному судочинстві забезпечується сукупністю і системою процесуальних дій суду та учасників процесу, що ґрунтуються на нормах КПК, в яких відтворено принцип рівності сторін. Закріплення і гарантування свободи в реалізації суб'єктивних прав їх носіями надає принципу рівності сторін універсального значення для всього кримінального судочинства України. Проте чинне кримінально-процесуальне законодавство в певних питаннях не узгоджується з іншими правовими актами та недостатньо чітко регулює важливі питання щодо поняття, змісту і реалізації принципу рівності сторін у кримінальному судочинстві. Саме тому виникла потреба в його поглибленому науковому дослідженні, а також в аналізі судової практики і реалізації зазначеного принципу у нормах кримінального процесуального законодавства.

Проблема реалізації принципу рівності сторін полягає також в тому, що певні положення рівності відтворюються у Конституції України, однак відсутнє його понятійне визначення в нормах чинного кримінально-процесуального законодавства України. Невирішеними певною мірою залишаються питання щодо нормативного

змісту принципу рівності сторін і його ролі, як базового принципу для здійснення реалізації всіх інших конституційних принципів кримінально-процесуальної діяльності на всіх стадіях процесу; невідкладною є проблема розроблення оновлених концептуальних засад рівності сторін стосовно не тільки їх прояву, але й текстуального втілення у нормах КПК України і вирішення питань правозастосовчого характеру; вимагає з'ясування на теоретичному рівні зміст принципу рівності сторін і його прояв на всіх стадіях кримінального процесу; недостатньо врегульовано питання щодо кола суб'єктів сторін кримінального процесу; вимагає врегулювання питання процесуально рівноправного статусу захисника стосовно Конституції України.

Актуальність теми дисертації посилюється й тим, що в теорії кримінально-процесуального права України відсутні комплексні монографічні дослідження принципу рівності сторін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України і є складовою частиною цільових комплексних програм “Удосконалення правового механізму реалізації та захисту прав, інтересів людини і громадянина в Україні” (номер державної реєстрації ТЗ НДР № 01 БФ 042-01), “Проблеми вдосконалення організації і діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної, правової, демократичної держави” (номер державної реєстрації 0186.0.099031), “Кримінально-правові і кримінально-процесуальні аспекти здійснення правосуддя в Україні” (РК0104U007591) та “Актуальні проблеми кримінальної юстиції в Україні” (0120U001597).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в комплексному дослідженні положень і науковому аналізі проблемних питань принципу рівності сторін в науці кримінально-процесуального права, реалізації рівності сторін у кримінальному судочинстві, ролі та місця принципу рівності сторін в системі принципів кримінально-процесуального права України, розкриття його змісту та особливостей його реалізації на стадіях кримінального процесу, формулювання висновків, спрямованих на розвиток теорії кримінально-процесуального права, розробці на цій основі конкретних обґрунтованих наукових пропозицій, спрямованих на усунення колізій і прогалин законодавства з досліджуваних питань, вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України та підвищення ефективності його застосування.

Виходячи з мети дослідження, дисертантом були визначені такі завдання:

- розкрити зміст та показати значення принципу рівності сторін у кримінально-процесуальному праві;
- виявити характерні ознаки та визначити поняття принципу рівності сторін;
- розкрити взаємозв'язок та співвідношення принципу рівності сторін з іншими функціональними принципами кримінально-процесуального права: диспозитивності, змагальності, публічності, права на захист;
- виявити колізії та прогалини правового регулювання принципу рівності сторін в кримінальному судочинстві;

- визначити місце і роль суду в забезпеченні принципу рівності сторін в кримінальному процесі та запропонувати науково-практичні рекомендації, які забезпечують процесуальну рівноправність сторін;
- провести диференціацію суб'єктів сторін кримінального процесу, що беруть участь у справі, окреслити їх місце і роль у цьому процесі;
- дослідити особливості правового регулювання функції захисту на етапі досудового розслідування у кримінальному процесі і запропонувати шляхи вдосконалення цієї діяльності;
- дослідити в етико-психологічному аспекті принцип рівності сторін у здійсненні завдань кримінального судочинства на законодавчому рівні;
- розробити пропозиції з удосконалення законодавчої бази та її насичення елементами рівноправності сторін, закріплення гарантій реалізації принципу рівності сторін у всіх стадіях кримінального процесу.

Об'єктом дослідження тенденції розвитку національного законодавства і практики його застосування з урахуванням європейських стандартів охорони прав та інтересів людини у сфері кримінально-процесуальної діяльності, шляхи перебудови кримінального процесу України через нормативне закріплення гарантій реалізації принципу рівності сторін у кримінальному процесі.

Предметом дослідження є сучасний стан законодавчої бази кримінального процесу України щодо гарантій реалізації принципу рівності сторін в різних стадіях кримінального процесу, його ефективність з позицій забезпечення повноти охорони прав і законних інтересів суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності.

Методологічна основа дослідження та його теоретична база. У процесі дослідження автором були використані такі наукові методи: історико-правовий, діалектичний, порівняльно-правовий, соціологічний, системно-структурний, формально-юридичний, статистичний.

Історико-правовий метод дав можливість простежити хід розвитку принципу рівності сторін, еволюцію поглядів на його поняття, визначити його місце та значення у кримінальному процесі.

Діалектичний метод використано для дослідження становлення й розвитку кримінально-процесуального законодавства щодо принципу рівності сторін у тісному взаємозв'язку із соціально-економічним і політичним устроєм України.

За допомогою порівняльно-правового методу проаналізовано погляди вчених щодо принципу рівності сторін, а також норми чинного кримінально-процесуального законодавства України і законодавства інших держав, які регулюють та забезпечують гарантії реалізації принципу рівності сторін.

Соціологічний метод використовувався при вивченні практики застосування принципу рівності сторін у різних стадіях процесу, зокрема, на стадії досудового.

Метод системно-структурного аналізу дозволив вивчити структуру принципу рівності сторін та запропонувати доповнити її новими елементами. Цей метод допоміг виявити взаємозв'язок і взаємообумовленість цих елементів.

Формально-юридичний метод застосовувався при опрацюванні і визначенні змісту тих норм чинного КПК України, що стосуються дії принципу рівності та гарантій його забезпечення в кримінальному процесі, в авторському вигляді.

Статистичний метод використано для вивчення стану кримінальних справ у досудовому слідстві, інших стадіях кримінального процесу з тим, щоб внести пропозиції щодо вдосконалення норм кримінально-процесуального права.

Науково-теоретичною основою для підготовки дисертації стали праці з кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи, філософії, логіки, теорії держави і права, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Значний внесок у розробку питань забезпечення рівності сторін в кримінальному судочинстві внесли такі вчені і практики, як М.С. Алексєєв, С.А. Альперт, Л.Е. Ароцкер, М.Ю Барщевський, В.П. Божьєв, О.Д. Бойков, Т.В. Варфоломеєва, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевой, Т.М. Добровольська, П.С. Елькінд, Я.П. Зейкан, В.С. Зеленецький, Л.Д. Кокорєв, А.Ф. Коні, М.В. Костицький, О.П. Кучинська, О.М. Ларін, В.В. Леоненко, В.З. Лукашевич, П.А. Лупинська, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, Т.Г. Морщакова, Я.О. Мотовиловкер, В.П. Нажимов, В.Т. Нор, І.Д. Перлов, І.Л. Петрухін, М.М. Полянський, Р.Д. Рахунов, А.Л. Рівлін, В.М. Савицький, Ю.І. Стецовський, М.С. Строгович, В.М. Тertiшник, Ф.Н.Фаткуллін, І.Я. Фойницький, А.Г. Халіуллін, В.М. Хотенець, М.О. Чельцов-Бебутов, М.Є. Шумило, М.Л. Якуб, Д.А. Якупов, О.Г. Яновська та інші.

Вивчення та аналіз праць вказаних та інших вчених дали змогу визначити і оцінити стан досліджуваної проблеми, виявити та дослідити питання, що залишились поза увагою вчених, та визначити шляхи їх вирішення.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, кримінальне, кримінально-процесуальне законодавство, законодавчі акти з інших галузей права України, міжнародно-правові акти в галузі прав людини, постанови Верховної Ради України та постанови Пленуму Верховного Суду України.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дослідження є першим вітчизняним комплексним, системним монографічним дослідженням принципу рівності сторін в кримінально-процесуальному праві України. Його новизна конкретизується в одержаних наукових результатах, сформульованих теоретичних та практичних висновках і пропозиціях, зокрема:

1. Встановлено, що принципи кримінально-процесуального права – це обумовлені соціально-економічними умовами суспільного життя нормативно-керівні положення, які визначають завдання і мету правосуддя в кримінальних справах, характер, зміст і побудову кримінального судочинства, а також повноваження та процесуальну рівноправність суб'єктів кримінального процесу.

2. Запропоновано викласти принципи системною групою в одному розділі Кримінально-процесуального кодексу України, тому що вони знаходяться в тісному взаємозв'язку і обумовлюють дію один одного.

3. Визначено, що принцип рівності сторін є основоположним в системі принципів кримінально-процесуального права, бо ідея рівності становить його зміст, має значення для всього кримінального процесу та характеризує специфіку цієї галузі права.

4. Вперше на основі аналізу тенденцій реалізації принципу рівності сторін в кримінальному судочинстві обґрунтовано висновок про те, що принцип рівності

сторін є домінуючим в системі принципів кримінального процесу і його змістовість та ефективність обумовлюються рештою принципів.

5. Формулюється висновок, що принцип рівності сторін повинен розглядатися не як рівність статусу суб'єктів кримінального процесу, а як рівність протидіючих начал процесу та забезпечення встановлених законом можливостей здійснення їх прав і виконання обов'язків.

6. Удосконалено визначення поняття функцій обвинувачення та захисту в контексті принципів рівності, змагальності, диспозитивності, окреслено коло суб'єктів, які формують і реалізують ці рівноправні функції.

7. Доведено доцільність введення в КПК України терміна “сторони”, що надасть можливість чітко розмежувати суб'єктів кримінального процесу, визначити їх процесуальний статус.

8. Набуло подальшого розвитку положення про розподіл повноважень суб'єктів кримінального процесу з позиції функціонального підходу.

9. Знайшло розвиток положення про необхідність визнання неправомірності повернення судом кримінальної справи на додаткове розслідування та повернення справи прокурору з метою усунення недоліків і для збору додаткових доказів, бо істотно порушує принцип рівності сторін у кримінальному судочинстві і спотворює функцію вирішення справи по суті.

10. Наведено додаткові аргументи на користь запровадження інституту слідчого судді, який в умовах змагальної процедури на досудових стадіях кримінального процесу сприятиме реалізації принципу рівності завдяки контролю за дотриманням прав людини та мінімізації відомчого впливу на розслідування.

11. На підставі аналізу кримінально-процесуального законодавства щодо участі захисників у кримінальних справах зроблено конкретні висновки відносно його невідповідності міжнародним стандартам, які Україна офіційно зобов'язалась впровадити.

12. Розкрито особливості етико-психологічних взаємин суб'єктів кримінального судочинства в контексті принципу рівності сторін і винесено пропозиції щодо удосконалення законодавства з позицій етики і психології.

13. Вносяться пропозиції про доповнення Кримінально-процесуального кодексу України визначеннями принципів процесуальної рівності сторін, диспозитивності, змагальності, публічності.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що у ньому сформульовано положення, висновки та пропозиції, що передбачають шляхи та підходи вирішення ряду теоретичних та практичних проблем щодо визначення поняття, встановлення змісту і значення принципу рівності сторін, специфіки його реалізації у кримінальному судочинстві, вносять вклад у подальший розвиток окремих положень принципу рівності сторін у кримінальному процесуальному праві. Ці висновки та положення можуть бути використані у правотворчій діяльності при вдосконаленні кримінально-процесуального та іншого законодавства України; у науково-дослідницькій сфері – як підґрунтя для подальшого дослідження теоретичних питань, пов'язаних із проблемами реалізації принципу рівності в кримінальному процесі; у правозастосовчій роботі – як орієнтир у здійсненні

суб'єктами кримінального процесу своїх функцій; органами досудового слідства, прокурорських працівників, суду, адвокатів – у здійсненні професійної діяльності на основі принципів кримінального процесу; у навчально-методичному процесі – для підготовки навчальних посібників, підручників, курсів лекцій, методичних вказівок з навчальних курсів „Кримінальний процес України”, „Судоустрій України”, „Адвокатура України”, „Прокуратура України”; у правовиховній роботі серед населення як теоретичний матеріал для юридичного механізму забезпечення прав людини, сприяння підвищенню рівня правової культури громадян України, формування їхнього світогляду.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію виконано і обговорено на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України.

Основні положення дисертації були апробовані у наукових статтях, повідомленнях на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: міжнародній науково-практичній конференції „Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства”, 7-8 жовтня 2004 р. (м. Луганськ); всеукраїнській науковій конференції „Другі юридичні читання”, 18 травня 2005 р. (м. Київ); міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів „Проблеми реформування правовідносин у сучасних умовах очима молодих дослідників”, 13-14 квітня 2005 р. (м. Київ); міжнародній науковій конференції молодих учених та здобувачів „Актуальні проблеми правознавства”, 1-2 березня 2006 р. (м. Харків); міжнародній науково-практичній конференції „Еволюція уголовного судопроизводства на постсоветском пространстве”, 22 червня 2006 р. (м. Київ).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в восьми статтях, які опубліковані у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук, затверджених Вищою атестаційною комісією України, а також у трьох тезах наукових доповідей.

Структура роботи визначена предметом та зумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновку, списку використаних джерел. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 216 аркушів, із яких текст дисертації 192 аркуша. Список використаних джерел містить 287 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, ступінь її наукової розробки, визначаються мета та завдання дослідження, його методологічні та теоретичні засади, відображається наукова новизна роботи, положення та пропозиції, що виносяться на захист, висвітлюється її теоретичне та практичне значення, апробація результатів дослідження.

Розділ 1 „Поняття и правові засади рівності сторін в кримінальному судочинстві” складається з трьох підрозділів.

У **підрозділі 1.1. „Передумови рівності сторін в кримінальному судочинстві”** підкреслюється, що передумовами рівності сторін є Конституція України, яка містить норми, що виражають загальні підвалини демократизму і

свободи, котрі визначають створення гарантій рівності людей в суспільстві перед законом і один перед одним, а також вона є загальнотеоретичною і правовою базою конструювання і реалізації механізмів впровадження цих соціальних цінностей у звичай всіх рівнів життя держави та захисту їх від неприйнятних для цивілізованого суспільства посягань.

У ст. 129 Конституції України закладені передумови для реалізації принципу рівності, їх потрібно розвивати, знаходити протиріччя в реалізації в різних галузях права й приводити у відповідність до Конституції України, щоб ці протиріччя зникли і не впливали на розвиток практики, яка повинна ґрунтуватися на міцному нормативному фундаменті. Ця стаття Конституції містить основи рівності, але сам по собі принцип рівності - це лише декларація, яка забезпечується іншими принципами. Рівність сторін реалізується через систему інших конституційних принципів - змагальності, права на захист, підтримання державного обвинувачення в суді прокурором тощо.

В дисертації робиться висновок, що рівність не можна розглядати як абсолютне поняття, а як рівність можливостей у задоволенні, захисті своїх прав, досягненні своїх цілей у кримінальному процесі. Рівність потрібно сприймати в сенсі протиборства сторін, щоб ніхто не мав наданої законом переваги в судовій суперечці, а докази обвинувачення і захисту вивчалися з однаковою ретельністю та оцінювались однаково неупереджено.

Неухильний поступ нашої держави до демократії, проголошення людини найвищою соціальною цінністю і принципу верховенства права є політичними і науковими передумовами забезпечення рівності сторін, які конкретизуються і підсилюються конституційними принципами правосуддя: рівністю всіх перед законом і судом, змаганням сторін і свободою в наданні ними суду своїх доказів, диспозитивністю, публічністю, підтриманням державного обвинувачення в суді прокурором, забезпеченням обвинуваченому права на захист, гласністю, забезпеченням апеляційного та касаційного оскарження рішень суду.

У підрозділі 1.2. „Сторони в кримінальному судочинстві” відзначається, що кримінальне судочинство являє собою складну й багатобічну діяльність ряду органів й осіб, коло яких визначено законом. У ній беруть участь як державні органи й посадові особи, так і громадяни. Вони здійснюють різні процесуальні функції й наділені законом різними за характером й обсягом правами, різні і їхні обов'язки. Однак загальним для них є те, що всі вони в тій або іншій формі беруть участь у справі, вступають між собою в процесуальні правовідносини й тому є суб'єктами кримінального процесу. Разом з тим, не можна не враховувати характер діяльності того або іншого суб'єкта процесу, яке значення він має під час провадження у кримінальній справі. Діяльність одних суб'єктів має визначальний вплив на хід і результат руху справи; діяльність інших, хоча й пов'язана з активною участю в процесі, такого вирішального значення не має. Разом з тим всі вони так чи інакше виражають свої інтереси і цілі, є причетними до двох функцій процесу – обвинувачення й захисту, які у своєму протистоянні зрештою дозволяють здійснити справедливе правосуддя.

Тому цілком обґрунтовано виникає необхідність оперувати поняттям сторін процесу, яким охоплюються суб'єкти кримінального процесу, що переслідують у справі протилежні інтереси та виконують протилежні за своїм характером процесуальні функції, маючи (повинні мати) рівні можливості здійснення законних прав. У цьому сенсі, на нашу думку, вірніше було б сказати, що стороною в процесі є не сукупність суб'єктів, а принцип, функція, які здійснюються окремими суб'єктами, а саме: функція обвинувачення й функція захисту.

В пізнавальному розумінні у кримінальному процесі сторони виникають і діють вже на стадії порушення кримінальної справи, адже вона має два витoki - порушення кримінальної справи або ж відмова в її порушенні. Отже, із самого початку процесу йде боротьба обвинувального й захисного начал процесу, яка починається вже в ході порушення кримінальної справи. Тільки таке розуміння рівності сторін може сприяти справжньому захисту прав і свобод людини, що повинно знайти відображення у Загальній частині КПК і пронизувати весь процес конкретними нормами, приписами і застереженнями. Тому саме таке розуміння рівності дозволить її впроваджувати повною мірою і у процесуальному сенсі, передбачивши рівні можливості сторін для встановлення істини і відстоювання своїх правових позицій, здійснивши при цьому нормативне розмежування суб'єктів кримінального провадження як сторін за функціональним призначенням, що одночасно стане гарантією реалізації принципу рівності в різних стадіях процесу. Це, зрештою, означатиме, що для реалізації принципу рівності вирішальну роль матимуть обсяг і співвідношення прав суб'єктів процесу, тобто реальна змога вільно розпоряджатися своїми матеріальними і процесуальними правами, мати свободу у наданні доказів і доведенні їх переконливості перед судом.

Дія принципу рівності сторін забезпечується нормативним розмежуванням суб'єктів кримінального провадження як сторін за функціональною ознакою, для чого пропонується, по-перше, дати його визначення, по-друге, віднести до сторони обвинувачення прокурора, потерпілого, цивільного позивача та представників двох останніх, по третє, віднести до сторони захисту підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, цивільного відповідача та їх представників, захисника, по-четверте, зафіксувати, що слідчий, суд (суддя) не належить до сторін в процесі, виконуючи в межах наданих їм повноважень функцію вирішення справи по суті.

У підрозділі 1.3. „Рівність сторін серед інших принципів кримінального процесу” присвячується дослідженню визначення поняття принципів кримінально-процесуального права, їх системи та значення, а також аналізу поняття, розкриттю змісту принципу рівності сторін, визначенню його місця в системі принципів кримінально-процесуального права та встановленню його правового значення.

На підставі аналізу поглядів вчених щодо поняття принципу рівності сторін можна зробити висновок, що сучасний процес реформування кримінально-процесуального законодавства, здійснення правосуддя в кримінальних справах на основі рівноправності сторін неможливий без теоретичного аналізу керівних ідей та основоположних засад будь-якої правової системи – принципів права. Значення принципів кримінального процесу полягає в тому, що вони є

першоджерелом і становлять основу окремих інститутів кримінально-процесуального права; являють собою суттєві гарантії правосуддя, забезпечення прав і свобод людини, законних інтересів фізичних і юридичних осіб; дають юридичну базу для тлумачення конкретних кримінально-процесуальних норм та вирішення спірних питань; синхронізують усю систему процесуальних норм і забезпечують узгодженість кримінально-процесуальних інститутів і єдність процесуальної форми; є основою і вихідним положенням для вдосконалення окремих кримінально-процесуальних інститутів і правових норм, розвитку процесуальної форми і процесуальних гарантій правосуддя.

У роботі охарактеризовано систему принципів кримінально-процесуального права у контексті цілісності та єдності її взаємопов'язаних елементів. Підкреслюється, що система принципів кримінально-процесуального права України має об'єктивний характер і становить собою єдину, нерозривну, взаємозв'язану, взаємообумовлену цілісність, і визначається що принципи кримінального процесу – це закріплені в законі основоположні ідеї, засади, найбільш загальні положення, що визначають сутність, зміст і направленість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя і порушення яких тягне за собою скасування прийнятих рішень у справі. Система принципів є генетичною підвалиною всього процесуального права, концептуальною моделлю судочинства.

Результати проведеного дослідження дали можливість визначити особливості взаємозв'язку принципу рівності сторін з принципами публічності, змагальності, диспозитивності, права на захист, гласності, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (ст. 129 Конституції України). Обґрунтовується, що принцип рівності сторін, набуває особливого значення в кримінальному судочинстві, тому що рівність є елементом кожного з цих принципів, бо тільки через рівні процесуальні можливості сторін для здійснення своїх прав, можлива реалізація всіх конституційних принципів, здійснення справжнього справедливого судочинства. Сказане дає підстави запропонувати принципи, як єдину систему, сконцентрувати в одному розділі Кримінально-процесуального кодексу України. Особливо така необхідність відчувається під час вирішення глобального завдання правової реформи щодо забезпечення рівності учасників та сторін кримінального процесу з метою утвердження в Україні швидкого і справедливого судочинства.

Розділ 2 „Рівність сторін в контексті процесуальних функцій в кримінальному судочинстві” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. „Поняття кримінально-процесуальних функцій під кутом зору рівності, змагальності і диспозитивності” аналізуються існуючі у науці точки зору щодо поняття, системи кримінально-процесуальних функцій і робиться висновок, що всі погляди вчених так чи інакше пов'язані з кримінально-процесуальною діяльністю суб'єктів, з функціональними завданнями,

які вони виконують, їх роллю та призначенням, з наявністю в складній системі кримінального процесу окремих видів, сторін або напрямів кримінально-процесуальної діяльності. При цьому підкреслюється, що внесені у 2001 р. зміни і доповнення до КПК, зокрема ст. 16¹, значно посилюють позиції вчених, які вважають головними і принциповими кримінально-процесуальними функціями обвинувачення, захист і вирішення справи, а тому, підтримуючи позиції деяких вчених, запропоновано сучасну модель розподілу процесуальних функцій серед суб'єктів кримінального судочинства з самостійними повноваженнями, згідно з якою сторони обвинувачення та захисту повинні прагнути реалізації рівних процесуальних прав, а функція щодо вирішення справи покладається на суд.

У роботі відзначається, що лише поєднання і взаємодія названих трьох функцій складають кримінально-процесуальне провадження в його формальному і змістовому сенсах. При цьому цілісність процесу полягає в неодмінній наявності одночасно і аж до закінчення справи всіх трьох складових, а взаємодія означає постійний детермінуючий вплив одна на одну, в результаті чого кожна з них найбільш повно і результативно розкриває свої можливості. Разом з тим, ні за яких обставин не можна ні на йоту допускати змішування означених функцій і тим більше доручати чи дозволяти виконання різних функцій одному якомусь суб'єкту судочинства або іншої офіційної регламентованої процедури.

На основі цих положень зазначається, що чітке розмежування функцій дозволяє забезпечити змагальність і диспозитивність, які, в свою чергу, сприяють нормальному здійсненню функцій судочинства. Все це зрештою є однією з передумов рівності сторін в кримінальному судочинстві. Саме за чіткого розмежування функціональних обов'язків досягається змагальність процесу, що сприяє повній і всебічній, в умовах боротьби думок перевірці всіх обставин справи.

У підрозділі 2.2. „**Функція обвинувачення**” аналізуються погляди вчених щодо цього інституту в контексті принципу рівності сторін у кримінальному судочинстві.

Підкреслюється, що в системі функцій ядром, детермінантою виступає функція обвинувачення, тому що без докору, висловленого від імені держави або потерпілого не може виникнути процес взагалі. Саме з висунення обвинувачення (адресне чи гіпотетичне в постанові про порушення кримінальної справи або адресне в заяві потерпілого у справах приватного обвинувачення) починається кримінальний процес і починає повною мірою функціонувати обвинувачення. Цей момент фіксується постановою про порушення кримінальної справи проти конкретної особи чи за фактом виявлення результатів якоїсь дії або бездіяльності, і з цього ж моменту й починається процедура обвинувачення, яка закінчується або задоволенням вимог обвинувачення судом, або припиненням обвинувачення (і разом з тим самого процесу) в суді чи на стадії досудового слідства.

Обґрунтовується, хибність позиції деяких вчених, які без достатніх підстав визнають слідчого та особу, яка здійснює дізнання, представниками сторони обвинувачення. Слідчий повинен стати суб'єктом, який виконує одну функцію - розслідування злочинів, тобто суб'єктом пізнання події шляхом збирання

фактів, а його основним завданням повинно бути встановлення злочину і викриття злочинця або доведення у розслідуваній події відсутності складу злочину чи відсутності події злочину. На підставі аналізу процесуальних норм та судової практики робиться висновок, що слідчий не повинен бути ні захисником, ні обвинувачем, він повинен бути дослідником, шукачем істини і представником судової влади зі всіма гарантіями незалежності і самостійності. Його функція - це дослідження у кримінальній справі з метою підготовки її до розгляду у суді або вирішення справи по суті за реабілітуючими обставинами.

Підтримуються пропозиції щодо введення в кримінальний процес України такого суб'єкта процесу як слідчий суддя, до повноважень якого повинно бути віднесено забезпечення додержання конституційних прав і свобод громадян на стадії досудового провадження. Інститут слідчого судді - це шлях до вирішення проблеми мінімізації обвинувального ухилу на стадії досудового слідства у вітчизняному кримінальному процесі.

Обґрунтовується думка про необхідність закріпити виняткове право порушувати кримінальні справи за прокурором, на якому і буде цілком природно і обґрунтовано лежати тягар доказування вини певних осіб перед державою і суспільством. В результаті проведенного дослідження, встановлено, що функція обвинувачення здійснюється за визначеними законом правилами процедури, яка полягає у порушенні кримінального процесу, збиранні доказів, пред'явленні обвинувачення, складанні аргументованого обвинувального висновку, передачі справи до суду, підтриманні обвинувачення в суді. Це повинно відбуватися в описаній послідовності з постійним ініціюванням дій щодо доказування провини конкретної особи (осіб) обвинувачем, чийм незаперечним обов'язком і винятковим правом є саме це доказування, яке має завершитись чіткою позицією обвинувача, обумовленою системою аргументів і його внутрішнім переконанням. Зрозуміло, що весь тягар доказування лежить на обвинувачеві, а тому всі недоліки здійснення функції обвинувачення залежать саме від якості його роботи. Більше того, законодавець цілком резонно передбачив можливість державного обвинувача відмовитись від підтримання обвинувачення, якщо відсутність достатніх аргументів, сумніви і не усунені протиріччя не дозволяють незаперечно стверджувати винуватість обвинуваченого. У цьому випадку обвинувальний процес, за окремими винятками, не має продовження.

Цілком логічно, що функція обвинувачення повинна виконуватися на загальних підставах рівності сторін обвинувачення і захисту в змагальному процесі в сенсі можливості відстоювання передбачених законом прав й інтересів, а також рівності окремих суб'єктів обвинувачення у відстоюванні своєї обвинувальної позиції. Обвинувачення є рівноправною функцією і не має жодних переваг перед іншими функціями кримінального процесу, не зважаючи на великі діяльнісні і змістові відмінності.

У підрозділі 2.3. „Функція захисту” досліджуються способи та межі функції захисту відповідно до законодавства України, існуючих у цій сфері проблем та визначення шляхів їх подолання.

Одним з важливих напрямів кримінально-процесуальної діяльності, який за своїм характером протиставляється функції обвинувачення при провадженні в конкретних справах, є захист прав та законних інтересів осіб, що переслідуються за вчинення певного злочину. Під захистом у кримінальному процесі розуміється сукупність процесуальних дій та відносин їх учасників, які спрямовані на повне або часткове спростування висунутої підозри у вчиненні злочину чи пред'явленого обвинувачення, забезпечення справедливості і послідовності в підході до прийняття відповідних рішень, гарантій прав і юридично охоронюваних інтересів цієї особи у справі.

Процесуальна функція захисту, будучи викликаною появою обвинувачення, діє протягом усього процесу одночасно як реалізація конституційного права громадян на захист, опозиційна до обвинувачення сторона, яка не дає безперешкодно і недостатньо аргументовано домогтися у судовому вирокі обвинувальної тези, а також в гносеологічному сенсі як неодмінний елемент досягнення істини, яка народжується в неупередженій оцінці інтересів, думок, аргументів. Захисна функція є абсолютною, а тому захисник, не зважаючи на будь-якого рівня переконливості обвинувачення, не має права відмовитися від здійснення функції захисту.

Аналіз вітчизняного кримінально-процесуального законодавства дозволяє зробити висновок, що повноцінна дія принципу рівності на стадії досудового слідства вимагає вирішення низки проблем здійснення захисту в цій стадії, посилення ролі захисника і збільшення обсягу його прав і повноважень.

Проблема забезпечення функції захисту надзвичайно велика і складна. Реалізація цього права в кожній окремій стадії кримінального процесу має свої особливості. Головне, на чому необхідно наголосити, щоб обвинувачений у кримінальному судочинстві України ніяким чином не почував себе безправним об'єктом реалізації владних повноважень органів дізнання, слідства і суду, а був повноправним суб'єктом широкого кола гарантованих процесуальних прав і можливостей. Тому законодавець не повинен обмежуватися тільки проголошенням права обвинуваченого захищатися від пред'явленого йому обвинувачення, а й вимагати від особи, яка веде дізнання, слідчого, прокурора та суду активних дій щодо роз'яснення та охорони його особистих і майнових прав, забезпечення йому можливості скористатися ними. Саме у такому поєднанні процесуальних прав обвинуваченого з обов'язками органів дізнання, слідства, прокуратури та суду забезпечити дійсну можливість реалізувати ці права і полягає зміст функції захисту. Вносяться конкретні пропозиції щодо процедури збирання адвокатом доказів, встановлення чітких і недискримінаційних правил побачень адвоката з заарештованим підзахисним, участі захисника в апеляційній та касаційній судових інстанціях, перегляду норм про усунення адвоката з процесу тощо.

У підрозділі 2.4. „Функція вирішення справи” на підставі аналізу норм КПК аргументується теоретична необґрунтованість і невідповідність світовим стандартам норм щодо порушення кримінальної справи судом, повернення її на додаткове розслідування, повернення її судом прокурору, судових доручень органам, які проводять розслідування щодо виконання ними слідчих дій у справах, які знаходяться в суді. Ці інститути суперечать функціям суду здійснювати правосуддя, порушують

принцип рівності сторін, а тому вони повинні бути ліквідовані з внесенням відповідних змін до КПК України.

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав, він повинен забезпечити сторонам рівні процесуально-правові можливості відстоювання і доказування своєї позиції у кримінальній справі, і тільки тоді його можна вважати об'єктивним і неупередженим, здатним в умовах змагальності досягти об'єктивної істини.

В зв'язку з цим не можна допустити протиприродного поєднання в одній особі функцій обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи по суті, що перетворює органи правосуддя на органи розправи. Наслідком ігнорування розмежування процесуальних функцій є таке негативне явище, як обвинувальний ухил суду, тобто виконання судом повноважень, які за природою речей повинна виконувати сторона обвинувачення. Обвинувальний рудимент вбачається, по-перше, при прийнятті суддею рішення про порушення кримінальної справи і призначення її до розгляду у справах про злочини, перелічені в ст.27 КПК України. Більше того, іноді на практиці хибне тлумачення ст. 4 і 97 КПК приводить до порушення кримінальних справ суддями і щодо інших злочинів, зокрема, службових, що є перевищенням влади. Суддя не повинен взагалі порушувати ніякі кримінальні справи, бо цей юридичний акт є офіційним початком обвинувального процесу, що означає перехід судді до виконавців обвинувальної функції і прийняття на себе тягара доказування. Порушуючи кримінальну справу, суд вже не може бути неупередженим, тому обмежується можливість встановлення об'єктивної істини, винесення законного і обгрунтованого судового рішення. По-друге, повертаючи за власною ініціативою справу на додаткове розслідування у зв'язку з неповнотою дізнання чи досудового слідства, суд тим самим ініціює продовження слідчої діяльності з обгрунтування обвинувачення і виконує не властиву йому функцію обвинувачення. Категоричне вилучення інституту досліджування зі судових стадій поставить розподіл функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи по суті та принцип змагальності на належне їм місце (це головне), а також, безумовно, сприятиме справжній демократизації кримінального процесу, неупередженому дослідженню доказів та значно посилить відповідальність органів досудового слідства, а разом з тим, покращить якість їхньої роботи.

На основі дослідження судової практики і норм КПК можна зробити висновок, що дискреційні повноваження, закріплені за судом у діючому кримінально-процесуальному законодавстві, найчастіше ведуть до дисфункціонування сторін, а з цього слідує, що активність суду і активність сторін при дослідженні доказів - це несумісні правові явища. Функція суду не повинна замінювати сторони там, де інтереси останніх вразливі. Суд не є органом кримінального переслідування, не виступає на стороні обвинувачення або захисту, а повинен створювати необхідні умови для виконання сторонами їхніх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав. Функція вирішення справи урівнює сторони, жодна з яких по суті не вирішує справу, що є однією з умов рівності сторін перед

правосуддям. Отже, функція вирішення справи по суті є виключною прерогативою суду.

Розділ 3 „Етико-психологічний аспект рівності сторін в кримінальному судочинстві” складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. „Етико-психологічний аспект законодавчого забезпечення рівності сторін” аналізується українське законодавство щодо реалізації принципу рівності сторін у кримінальному судочинстві.

Дослідженням встановлено, що законодавець вводить в норми закону принцип рівності часто декларативно і надто ізольовано та несистемно, а буквальні формулювання цих норм нерідко створюють на дискурсивному і, особливо, на підсвідомому рівні відчуття нерівності, що протирічить проголошеним деклараціям і встановленим правилам етики спілкування суб'єктів кримінального процесу.

Для утвердження справедливого судочинства необхідно, щоб законодавець забезпечив процесуальну рівноправність сторін як безперешкодну реалізацію рівних можливостей сторін у здійсненні кримінально-процесуальних функцій на будь-якій стадії кримінального процесу і виключення будь-яких принципових переваг в цьому відношенні однієї із сторін. Адже поширення принципу змагальності, про який заявлено як про принцип кримінальному процесу, тільки на стадію судового розгляду, вочевидь програмує "законне" порушення права на захист, яке без змагальності втрачає сенс, і тоді виходить, що право на захист може здійснюватись лише в суді. На досудовому слідстві, де відбувається практично збирання всієї доказової інформації, захист не може повною мірою виконувати функцію захисту, бо закон не створив для цього реального механізму. В той же час на наступних стадіях судочинства можливості прирощування нових знань весь час зменшуються, тоді як процес все більше набуває рис змагального. За цих умов постають зі всією рельєфністю процесуальні диспропорції у здійсненні права на захист та абсолютно неприйнятні тенденції обвинувачувального спрямування кримінального судочинства. Тут законодавець зафіксував явну дискримінацію захисної функції процесу, адже мова йде не про окремі права захисника, а про рівнозначну функцію, причому функцію публічну, бо адвокатура виконує конституційне завдання захисту і надання правової допомоги, які законом безпідставно нівелюється.

Можна помітити, що наше законодавство визначає нерівність не тільки буквально нормативно, але і тонко психологічно, закладаючи в підсвідомість учасників процесу, залучених до процесу суб'єктів, населення, чиновників, представників влади нерівне ставлення до сторін і помилкову оцінку суті їх діяльності і соціального стану в суспільстві, не говорячи вже про формування традиційно знехтувального відношення до захисту (адвоката), створюючи упереджене ставлення до обвинуваченого (підсудного). Поняття сторони припускає дійсну їхню рівність і не обов'язково за способами досягнення мети, а більше за можливостями її досягнення. Тому участь захисника у стадії досудового слідства у кримінальних справах часто є формальною фікцією, що є етичним негативом і створює певний психологічний дискомфорт у судочинстві.

У підрозділі 3.2. „Взаємодія сторін у здійсненні завдань судочинства” зазначається, що відносини сторін кримінально-процесуальної діяльності принципово регламентовані нормами процесуального законодавства, у яких закладені основи їх співробітництва відповідно до завдань цих суб'єктів в кримінальному судочинстві. Глибока повага до суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, увага до позиції і думок сторін у процесі створюють не тільки обстановку психологічного комфорту, але і є тим тлом, що дозволяє без упередженості, спокійно вивчити обставини справи, а отже, забезпечити повноту, всебічність дослідження доказів, прийняти справедливе рішення. Крім того, висока моральна культура судді й інших суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності виключає формально-бюрократичну реалізацію вимог закону, забезпечує правильне вирішення завдань кримінального судочинства, охорону прав і законних інтересів громадян. Але встановлюючи права й обов'язки сторін кримінально-процесуальної діяльності, норми кримінально-процесуального права не можуть самі по собі гарантувати їх здійснення, відповідно до відбитих в них цілей кримінально-процесуального права. Більше того, найдосконаліший закон, що доводить до відома адресата відповідне правило поведінки, може (за неправильного його застосування) викликати результати, протилежні закладеним у ньому цілям. Важливим тому є не тільки те, що передбачають норми права, але й хто і як їх здійснює. Тому у процесі пізнання об'єктивної істини ми не можемо не враховувати значення вольових і емоційних моментів, моральних ідеалів, властивостей характеру, соціальних симпатій і антипатій, що відіграють не останню роль у формуванні переконань. Законодавець не тільки регламентує коло прав і обов'язків кожного суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності (ст. 262-268 КПК України), але і закріплює принципову основу взаємодії всіх суб'єктів з реалізації своїх прав, вводячи в ст. 261 КПК положення, за якими обвинувач, підсудний, захисник, потерпілий, а також цивільний позивач, цивільний відповідач і їх представники в судовому розгляді користуються рівними правами з представлення доказів, участі в дослідженні доказів і заяві клопотань. Протиставлення доказів обвинувачення і захисту у кримінальній справі дозволяє уникнути обвинувального ухилу, сприяє справедливому вирішенню справи. Проте, незважаючи на протилежні позиції, між сторонами можливі й обов'язкові нормальні ділові взаємовідносини. Основу цих взаємовідносин складає загальна для прокурора і захисника мета діяльності - надавати допомогу у здійсненні правосуддя. Взаємовідносини, що складаються між адвокатом і прокурором, повинні будуватися на дотриманні кожним із них наданих прав і обов'язків, на розумінні завдань суду.

Процесуальне протистояння під час розгляду справи неминуче. Однак загальна мета у принциповому вимірі виступає спонукальним мотивом до переваги у відносинах сторін бажання до співробітництва, що можливо тільки в умовах їх професійної процесуальної рівності. Саме тактовність, етичність поведінки учасників, дотримання норм закону і правил спілкування сприяють утвердженню рівності сторін.

У підрозділі 3.3. „Правила професійної етики в забезпеченні рівності сторін” визначено, що професійна етика учасників кримінального процесу виступає важливою передумовою реалізації можливостей і потенціалу сторін у здійсненні рівних

процесуальних прав та є складовою певних морально допустимих стандартів поведінки суб'єктів кримінального судочинства.

Важливу роль в юридичній діяльності відіграє моральна культура, яка виражається в знанні моральних вимог суспільства, у спроможності людини свідомо обґрунтовувати цілі і засоби діяльності (моральна свідомість), припускає багатство емоційної сфери особистості, здатність до співчуття, співпереживання, культура моральних почуттів, характеризує здатність особистості до вибору форм і засобів поведінки в різноманітних ситуаціях (культура поведінки). Культура учасників судового процесу - це лише частина загальної культури судочинства і вона дуже багатоліка: одяг професійних учасників судового процесу, манери, вітання, звертання один до одного у процесі роботи, поведінка на перервах і багато іншого. Володіння правилами етикету забезпечує доброзичливі і поважні стосунки учасників процесу між собою.

Безумовно, спілкування між сторонами повинно вестися в пристойній і тактовній манері, без перекручування фактів. Однак зрозуміла упередженість, чітке розуміння своїх функцій, їх осмислення саме з позиції обвинувачення чи захисту допомагає більш повному висвітленню фактів, їх предметному викладу перед незалежним і безстороннім судом. І тут загальною підставою у взаємодії сторін між собою і суду зі сторонами є професійний такт як частина професійної майстерності суб'єктів, що виявляється в умінні глибоко проаналізувати докази з можливістю найбільш оптимального вибору засобів і прийомів впливу один на одного, на суд і оточуючих. Суддя, прокурор, адвокат (захисник) постійно знаходяться в центрі уваги всіх учасників судового процесу. Тому кожному з них повинні бути властиві такі соціальні якості як професіоналізм, чесність, принциповість, професійна етика, гуманність та ін.

Професійна етика учасників кримінального судочинства України формується соціальним середовищем, суспільством, його ціннісними настановами, моральними принципами та нормами. Вона є одним з вагомих показників розвитку громадянського суспільства, його внутрішньою характеристикою, що визначається закріпленими в Конституції України правами та свободами громадян, законністю, рівнем правосвідомості і станом правосуддя.

ВИСНОВКИ

У дисертації викладені загальні підсумки та результати проведеного дослідження, сформульовані рекомендації та пропозиції: удосконалено визначення ідеї рівності сторін в кримінальному судочинстві, його зміст та місце в системі принципів кримінально-процесуального права; проведено диференціацію суб'єктів сторін кримінального процесу, окреслено їх місце і роль у кримінальному процесі; визначено коло осіб, які мають право здійснювати функцію обвинувачення в кримінальному судочинстві; досліджено особливості правового регулювання функції захисту на етапі досудового розслідування в кримінальному процесі і запропоновано шляхи вдосконалення цієї діяльності; визначено місце і роль суду в забезпеченні принципу рівності сторін в кримінальному процесі відповідно до вимог Конституції України; підтримується введення процесуальної фігури слідчого судді в кримінальне судочинство; виявлено колізії та прогалини правового регулювання

принципу рівності сторін в кримінальному судочинстві; досліджено в етико-психологічному аспекті принцип рівності сторін у здійсненні завдань кримінального судочинства на законодавчому рівні; розроблено пропозиції з удосконалення законодавчої бази та її насичення елементами рівноправності сторін.

Список опублікованих авторкою праць за темою дисертації

1. *Ісмаїлова Л.Б.* Принципи рівності й змагальності сторін та їх реалізація в кримінальному судочинстві // Вісник Академії адвокатури України. – К.: Видав. центр ААУ, 2004. – Вип. 1. – С. 68-76.
2. *Ісмаїлова Л.Б.* Деякі питання реалізації права на захист // Вісник Академії адвокатури України. – К.: Видав. центр ААУ, 2005. – Вип. 2. – С. 99-106.
3. *Ісмаїлова Л.Б.* Співвідношення справедливості, законності і рівності в кримінальному судочинстві // Вісник Академії адвокатури України. – К.: Видав. Центр ААУ, 2005. – Вип. 3. – С. 74-82.
4. *Ісмаїлова Л.Б.* Реалізація принципу презумпції невинуватості в кримінальному процесі України // Вісник Академії адвокатури України. – К.: Видав. Центр ААУ, 2005. – Вип.4. – С. 111-119.
5. *Ісмаїлова Л.Б.* Функція обвинувачення в кримінальному судочинстві в контексті принципу рівності сторін // Вісник Академії адвокатури України. – К.: Видав. Центр ААУ, 2006. – Вип.5. – С. 102-111.
6. *Ісмаїлова Л.Б.* Забезпечення рівності і змагальності сторін у кримінальному судочинстві // Адвокат, 2006. - № 10 (73) – С. 16-20.
7. *Ісмаїлова Л.Б.* Психологічний аспект взаємодії і рівності суб'єктів кримінального судочинства // Вісник Академії адвокатури України. – К.: Видав. Центр ААУ, 2006. – Вип.7. – С. 118-128.
8. *Ісмаїлова Л.Б.* Етико-психологічний аспект законодавчого забезпечення рівності сторін у кримінальному судочинстві // Адвокат, 2007. - № 12 (75) – С. 8-10.
9. *Ісмаїлова Л.Б.* Рівність і змагальність як умови якісного доказування // Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 7-8 жовтня 2004 р. Луганськ: РВВ ЛАВС Луган. акад. вн. справ МВС ім. 10-річчя нез. України, 2005. – С. 40-42.
10. *Ісмаїлова Л.Б.* Основоположний принцип демократичного суспільства // Другі юридичні читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції 18 травня 2005. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – С. 207-209.
11. *Ісмаїлова Л.Б.* Система функцій кримінального процесу // Актуальні проблеми правознавства: Тези доп. і наук. повідом. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – С. 246-248.

АНОТАЦІЯ

Ісмаїлова Л.Б. Процесуальні та етико-психологічні питання забезпечення рівності сторін в кримінальному судочинстві України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Академія адвокатури України. – Київ, 2007.

У дисертаційному дослідженні послідовно розглядаються як теоретичні питання кримінального процесу, так і проблемні питання практики застосування принципу рівності сторін в кримінальному процесі України, вказуються шляхи їх вирішення. Відповідно до проведеного аналізу законодавства інших держав та чинного законодавства України, визначено подальшу лінію розвитку принципу рівності сторін у кримінальному процесі України, шляхи удосконалення його застосування в цілому і на окремих стадіях кримінального процесу. Автором сформульовані теоретичні висновки з досліджених питань та практичні пропозиції, спрямовані на удосконалення реалізації у кримінальному процесі принципу рівності сторін.

Матеріали дисертаційного дослідження збагачують науку кримінального процесу України, можуть бути використані під час подальших наукових досліджень, при вдосконаленні чинного законодавства, у навчальному процесі. Впровадження рекомендацій, які пропонуються в дисертації, сприятиме якісному здійснюванню кримінального судочинства.

Ключові слова: рівність, принципи права, принцип рівності сторін, принцип змагальності, принцип диспозитивності, принцип публічності, право на захист, функції кримінального процесу, прокурор, слідчий, адвокат (захисник), суд, етика взаємовідносин.

АННОТАЦІЯ

Ісмаїлова Л.Б. Процессуальные и этико-психологические вопросы обеспечения равенства сторон в уголовном судопроизводстве Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Академия адвокатуры Украины. – Киев, 2007.

Диссертация содержит комплекс теоретических и практических вопросов, связанных с понятием, содержанием, значением, реализацией и местом принципа равенства сторон в уголовном судопроизводстве Украины, на основании учета его особенностей, которые по авторской концепции должны быть кардинально реформированы в контексте европейских стандартов.

Значение принципа равенства сторон заключается в том, что его следует рассматривать как основополагающее начало уголовно-процессуального права, которое раскрывает суть и демократизм данной отрасли права, указывает на ее специфику, содержание и определяет ее особенности. Диссертант, в результате проведенного исследования, определяет особенности взаимодействия принципа равенства сторон с принципами публичности, состязательности, диспозитивности, правом на защиту, гласности, обеспечение апелляционного и кассационного

обжалования решения суда, кроме случаев, установленных законом (ст. 129 Конституции Украины). Обосновывается, что принцип равенства сторон, приобрел особое значение в уголовном судопроизводстве, так как только через равные процессуальные возможности сторон возможна реализация всех конституционных принципов, осуществление справедливого правосудия. Автором предлагается принципы сконцентрировать в одном разделе Уголовно-процессуального кодекса Украины как единую систему.

В работе поддерживается предложенная модель распределения процессуальных функций среди субъектов уголовного судопроизводства, в соответствии с которой сторона обвинения и защиты должны стремиться к реализации равных процессуальных прав, а функция разрешения дела по существу возлагается на суд. Отмечается также, что ни при каких обстоятельствах нельзя допускать смешение обозначенных функций и тем более поручать или разрешать выполнение разных функций одному субъекту судопроизводства. На основе этих положений, автор отмечает, что функции позволяют обеспечить состязательность и диспозитивность процесса, которые являются предпосылкой равенства сторон.

Делается вывод, что законодатель вводит в нормы закона принцип равенства часто декларативно и несистемно, а буквальные формулировки этих норм нередко создают на дискурсивном и, особенно, на подсознательном уровне ощущения неравенства. Законодатель должен обеспечить процессуальное равноправие сторон как беспрепятственную реализацию равных возможностей сторон в осуществлении уголовно-процессуальных функций на любой стадии уголовного процесса и исключения любых принципиальных преимуществ в этом отношении одной из сторон, ибо распространение принципа состязательности, о котором говорится как о принципе уголовного процесса, только на стадию судебного разбирательства, программирует "законное" нарушение права на защиту, которое без состязательности теряет смысл и означает, что право на защиту может осуществляться лишь в суде. Здесь законодатель зафиксировал явную дискриминацию защитительной функции процесса, ведь речь идет не об отдельных правах защитника, а о равнозначной функции, причем функции публичной, поскольку адвокатура выполняет конституционную задачу защиты и предоставление правовой помощи. Автором также отмечено, что наше законодательство определяет неравенство не только буквально нормативно, но и тонко психологически, закладывая в подсознание участников процесса, привлеченных к процессу субъектов, население, чиновников, представителей власти неравное отношение к сторонам и ошибочную оценку сути их деятельности и социального положения в обществе, не говоря уже о формировании традиционно игнорирующего отношения к защите (адвокату), создавая предубежденное отношение к обвиняемому (подсудимому). В конечном итоге утверждается, что принцип равенства сторон в украинском уголовном процессе действует весьма ограниченно. Для полной его реализации нужен совсем новый концептуальный подход к вопросам не только уголовно-процессуального, но и других областей права. Сейчас можно говорить только о некотором проявлении принципа

равенства сторон. Будучи принципом уголовного процесса Украины, принцип равенства сторон представляет образующую ценность и его роль в отечественном уголовном процессе должна быть определяющей.

На основании анализа правовых норм, судебной практики сформулированы теоретические заключения и практические предложения, направленные на усовершенствование реализации принципа равенства сторон в уголовном судопроизводстве.

Материалы диссертационного исследования обогащают науку уголовного процесса Украины, могут быть использованы в ходе дальнейших научных исследований, при усовершенствовании действующего законодательства, в учебном процессе.

Ключевые слова: равенство, принципы права, принцип равенства сторон, принцип состязательности, принцип диспозитивности, принцип публичности, право на защиту, функции уголовного процесса, прокурор, следователь, адвокат (защитник), суд, этика взаимоотношений.

SUMMARY

Ismaylova L.B. Processional and ethical-psychological questions of supplying the sides' equality in Criminal Law procedure of Ukraine.

The thesis (dissertation) on getting "candidate of juridical sciences" specialization 12.00.09. - criminal process and criminology; court expertise. - Academy of Advocacy of Ukraine. - Kyiv, 2007.

The dissertation (thesis) the research deals both with theoretical questions of criminal process and the problematic questions of the principle of sides' equality in the criminal process of Ukraine. The ways of their decision are shown. According to the conducted analysis of the law procedure of other states and current Ukrainian Law procedure the author defines the further way of development of the principle of sides' equality in the Criminal process of Ukraine, and the ways of improvement its usage in general, and the separate stages of Criminal process. The author formulated the theoretical conclusions on the research topics and gave the practical suggestions, directed at the improvement of the principle of sides' equality realization in the Criminal process.

The materials of the thesis (dissertation) research increase the science of Criminal process of Ukraine. The may be used during further scientific investigations, also during the improvement of current Law procedure, and in educational process. Implementation of recommendations, which are suggested in the thesis (dissertation), will support the qualitative fulfillment of Criminal Law procedure.

Key words: equality, law principles, the principle of sides' equality, the competitive principle, the despositiveness principle, the principle of publicity, the right for defence, the functions of criminal process, pprocecutor, investigator, lawyer (defence lawyer), court, ethics of relationships.